WYROK TRYBUNAŁU (druga izba)

z dnia 22 grudnia 2010 r.*

W sprawie C-279/09

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Kammergericht (Niemcy) postanowieniem z dnia 30 czerwca 2009 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 22 lipca 2009 r., w postępowaniu:

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH

przeciwko

Republice Federalnej Niemiec,

TRYBUNAŁ (druga izba),

w składzie: J. N. Cunha Rodrigues, prezes izby, A. Rosas (sprawozdawca), U. Lõhmus, A. Ó Caoimh i P. Linde, sędziowie,

* Język postępowania: niemiecki.

rzecznik generalny: P. Mengozzi,
sekretarz: B. Fülöp, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 3 czerwca 2010 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH przez L. Schwarz, Rechtsanwältin,

— w imieniu rządu niemieckiego przez M. Lummę oraz J. Kemper, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu duńskiego przez V. Pasternak Jørgensen oraz R. Holdgaarda, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu francuskiego przez G. de Bergues'a, S. Meneza oraz przez B. Beaupère-Manokhę, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu włoskiego przez G. Palmieri, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez G. Aiella, avvocato dello Stato,

— w imieniu rządu polskiego przez M. Dowgielewicza, działającego w charakterze pełnomocnika,

— w imieniu Komisji Europejskiej przez J.P. Keppennego oraz F. Hoffmeistera, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu Autorité de surveillance AELE przez F. Simonetti, I. Hauger oraz L. Armati, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 2 września 2010 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy interpretacji zasady skuteczności, takiej jak sformułowana w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i zmierza do uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy zasada ta nakazuje udzielenie pomocy prawnej osobom prawnym.

2 Wniosek ten został przedłożony w ramach sporu pomiędzy DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH (zwaną dalej „DEB") a Republiką Federalną Niemiec w przedmiocie wniosku o udzielenie pomocy prawnej.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Motywy 5 i 11 dyrektywy Rady 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze (Dz.U. L 26, s. 41), otrzymały następujące brzmienie:

„5) Niniejsza dyrektywa ma na celu zachęcanie do ubiegania się o pomoc prawną w sporach transgranicznych przez osoby, które nie posiadają wystarczających środków, tam gdzie pomoc jest konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Powszechnie uznane prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości zostało także potwierdzone w art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej [zwanej dalej »kartą«].

[…]

11) Pomoc prawna powinna obejmować przedprocesową poradę prawną służącą rozstrzygnięciu sporu przed wniesieniem sprawy do sądu, pomoc prawną w trakcie wnoszenia sprawy do sądu oraz reprezentowanie w sądzie, a także pomoc w kosztach procesu lub zwolnienie z powyższych kosztów".

4 Podmiotowy zakres zastosowania prawa do pomocy prawnej został zdefiniowany w art. 3 ust. 1 dyrektywy 2003/8 w następujący sposób:

„Osoby fizyczne biorące udział w sporze, będącym przedmiotem niniejszej dyrektywy [objętym zakresem zastosowania niniejszej dyrektywy], są uprawnione do otrzymania stosownej pomocy prawnej w celu zapewnienia im skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, zgodnie z warunkami określonymi w niniejszej dyrektywie".

5 Artykuł 6 ust. 3 omawianej dyrektywy precyzuje:

„Przy podejmowaniu decyzji na podstawie treści wniosku oraz bez uszczerbku dla postanowień art. 5 państwo członkowskie bierze pod uwagę znaczenie danej sprawy dla wnioskodawcy. Państwo członkowskie może także wziąć pod uwagę istotę sprawy, w przypadku gdy wnioskodawca wysuwa roszczenie z tytułu szkody [uszczerbku] na swoim dobrym imieniu, lecz nie poniósł żadnych szkód materialnych lub finansowych lub kiedy wniosek dotyczy skargi wypływającej bezpośrednio z działalności handlowej wnioskodawcy lub działalności na własny rachunek".

6 Artykuł 94 §§ 2 i 3 regulaminu postępowania przed Sądem Unii Europejskiej z dnia 2 maja 1991 r. (wersja skonsolidowana opublikowana w Dz.U. 2010, C 177, s. 37) ma następujące brzmienie:

„§ 2. Każda osoba fizyczna, która ze względu na swoją sytuację materialną nie jest w stanie w całości lub w części ponieść kosztów, o których mowa w § 1, jest uprawniona do uzyskania pomocy w zakresie kosztów postępowania".

Sytuację materialną ocenia się w oparciu o czynniki obiektywne, takie jak dochody, posiadany majątek i sytuacja rodzinna.

§ 3. Pomocy w zakresie kosztów postępowania nie przyznaje się, jeżeli czynności, dla których wnosi się o jej przyznanie, są oczywiście niedopuszczalne lub oczywiście bezzasadne".

7 Artykuł 95 §§ 2 i 3 regulaminu postępowania przez Sądem do spraw Służby Publicznej Unii Europejskiej z dnia 25 lipca 2007 r. (wersja skonsolidowana opublikowana w Dz.U. 2010, C 177, s. 71) ma identyczne brzmienie jak art. 94 §§ 2 i 3 regulaminu postępowania przed Sądem.

Prawo krajowe

8 Paragraf 12 ust. 1 Gerichtskostengesetz (ustawy o kosztach sądowych, zwanej dalej „GKG"), który definiuje zasadę zaliczki na poczet kosztów sądowych stosowanej do wszystkich powodów w postępowaniach cywilnych, stanowi, co następuje:

„W sprawach cywilnych pozew doręcza się po uiszczeniu ogólnej opłaty sądowej. W przypadku rozszerzenia powództwa nie przeprowadza się żadnej czynności procesowej przed uiszczeniem ogólnej opłaty sądowej, nawet w toku postępowania odwoławczego".

9 Paragraf 78 ust. 1 Zivilprozessordnung (kodeksu postępowania cywilnego, zwanego dalej „ZPO") stanowi:

„Przed Landgericht oraz przed Oberlandesgericht obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów. […]".

10 Zgodnie z § 114 ZPO:

„Stronie, która z powodu sytuacji osobistej i finansowej nie jest w stanie ponieść kosztów postępowania lub jest w stanie ponieść je w części albo w kilku ratach, przyznaje się na jej wniosek pomoc prawną, jeżeli zamierzone powództwo lub obrona przed sądem ma dostateczne szanse powodzenia i nie wynika ze złej wiary. […]".

11 Zgodnie z § 116 ZPO:

„Udziela się pomocy prawnej na wniosek:

1) […]

2) osoby prawnej lub stowarzyszenia mającego zdolność sądową, utworzonego i mającego siedzibę […] na terytorium Niemiec, jeżeli osoba ta ani osoby mające interes gospodarczy w rozstrzygnięciu sporu nie są w stanie uiścić kosztów postępowania, a niewytoczenie powództwa lub niepodjęcie obrony byłoby sprzeczne z interesem ogólnym […]".

12 Paragraf 122 ust. 1 ZPO stanowi:

„Przyznanie pomocy prawnej ma następujące skutki:

1) federalne i krajowe organy właściwe w sprawie poboru opłat mogą żądać od zainteresowanej strony uiszczenia:

   a) bieżących i przyszłych kosztów sądowych i komorniczych,

   b) przeniesionych na nie wierzytelności z tytułu wynagrodzenia adwokatów z urzędu,

wyłącznie na zasadach określonych przez sąd,

2) strona jest zwolniona z obowiązku zabezpieczenia kosztów postępowania,

3) adwokaci z urzędu nie mogą żądać wynagrodzenia od zainteresowanej strony.

[…]”.

13 Artykuł 123 ZPO ma następujące brzmienie:

„Przyznanie pomocy prawnej nie zwalnia z obowiązku zwrotu kosztów procesu poniesionych przez stronę przeciwną".

Postępowanie przed sądem krajowym i pytanie prejudycjalne

14 DEB ubiega się o przyznanie pomocy prawnej w celu wytoczenia powództwa o stwierdzenie odpowiedzialności odszkodowawczej przeciwko Republice Federalnej Niemiec w związku z naruszeniem prawa Unii.

15 DEB domaga się odszkodowania za zwłokę w wykonaniu przez to państwo członkowskie zobowiązań wynikających z dyrektywy 98/30/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. dotyczącej wspólnych zasad w odniesieniu do rynku wewnętrznego gazu ziemnego (Dz.U. L 204, s. 1) oraz dyrektywy 2003/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2003 r. dotyczącej wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylającej dyrektywę 98/30/WE (Dz.U. L 176, s. 57), które miały umożliwić dostęp na niedyskryminujących zasadach do krajowych sieci gazowniczych. Z powodu tej zwłoki skarżąca w postępowaniu przed sądem krajowym nie mogła uzyskać od niemieckich operatorów systemu dystrybucji gazu dostępu do należących do nich sieci gazowniczych, wskutek czego utraciła zysk z umów na dostawę gazu z dostawcami w wysokości ok. 3,7 mld EUR.

16 DEB, która w chwili obecnej ani nie zatrudnia pracowników, ani nie ma wierzycieli ze względu na fakt, iż nie osiąga zysków, ani nie posiada majątku, nie może pokryć wymaganej na podstawie § 12 ust. 1 GKG) zaliczki na poczet kosztów sądowych, w wysokości 274 368 EUR.

17 DEB nie dysponuje również środkami finansowymi, aby swoim pełnomocnikiem procesowym ustanowić adwokata, mimo istnienia przymusu adwokackiego w postępowaniu przed sądem krajowym.

18 Landgericht Berlin oddalił jej wniosek o przyznanie pomocy prawnej, powołując się na brak spełnienia przesłanek z § 116 pkt 2 ZPO.

19 Kammergericht, przed którym zawisł spór w postępowaniu odwoławczym, również stanął na stanowisku, iż przesłanki z § 116 pkt 2 ZPO nie zostały spełnione.

20 Kammergericht, odwołując się do orzecznictwa Bundesgerichtshof dotyczącego tego przepisu, stoi na stanowisku, iż w niniejszej sprawie brak wszczęcia postępowania sądowego nie jest sprzeczny z interesem ogólnym. Byłoby tak tylko w przypadku, gdyby orzeczenie takie dotyczyło szerszego kręgu społeczeństwa lub znacznej części życia gospodarczego, lub mogło mieć konsekwencje społeczne (zob. postanowienie Bundesgerichtshof z dnia 20 grudnia 1989 r., sygn. VIII ZR 139/89). Brak wszczęcia postępowania sądowego mógłby być zatem sprzeczny z interesem ogólnym, gdyby uniemożliwiałoby to osobie prawnej wypełnianie zadań leżących w interesie ogólnym lub gdyby od rozstrzygnięcia powództwa, które zamierza wytoczyć, zależało jej istnienie lub też jeżeli groziłoby to utratą miejsc pracy lub szkodą dla dużej liczby wierzycieli. Jednakże sytuacja taka nie zachodzi w przypadku skarżącej w postępowaniu przed sądem krajowym, ponieważ obecnie, ani nie zatrudnia ona pracowników, ani nie ma wierzycieli.

21 Z pewnością pojęcie prawne interesu ogólnego pozwala na branie pod uwagę wszystkich możliwych składników interesu ogólnego przynoszących korzyść osobie prawnej (zob. postanowienie Bundesgerichtshof z dnia 24 października 1990 r., sygn. VIII ZR 87/90). Jednakże co do zasady nie wystarcza wydanie właściwego orzeczenia, by zaspokoić interes ogólny. Nie wystarcza również okoliczność, że rozstrzygając spór, trzeba będzie rozstrzygnąć kwestie prawne mające znaczenie dla interesu ogólnego (zob. ww. postanowienie Bundesgerichtshof z dnia 20 grudnia 1989 r.) W takich

przypadkach, tak jak w niniejszej sprawie, nie występują faktyczne, ujemne dla ogółu skutki, wykraczające poza ewentualny brak wydania orzeczenia. DEB sama przyznaje, że wydanie orzeczenia uwzględniającego jej żądania nie może bezpośrednio prowadzić do otwarcia rynku energetycznego, na co powoływała się, uzasadniając, iż uwzględnienie jej powództwa leży w interesie ogólnym w rozumieniu § 116 pkt 2 ZPO.

22 Wykładnia tego przepisu krajowego, biorąc pod uwagę intencję ustawodawcy niemieckiego, nie pozwala na rozszerzenie jego zakresu i stosowanie do wszelkich sytuacji, nawet pośrednio. Jurysprudencja, odwołując się do genezy ZPO, stała zawsze na stanowisku, iż konieczną przesłanką jest, aby brak wszczęcia postępowania sądowego oddziaływał nie tylko na strony mające interes gospodarczy w rozstrzygnięciu sporu, ale również na szeroki krąg osób.

23 Przepis § 116 pkt 2 ZPO jest również zgodny z niemiecką ustawą zasadniczą (Grundgesetz). W szczególności nie sposób, w świetle prawa konstytucyjnego, kwestionować faktu, że przesłanki udzielenia pomocy prawnej osobom prawnym są bardziej rygorystyczne niż przesłanki przewidziane w stosunku do osób fizycznych.

24 Wielokrotnie przypominał o tym Bundesverfassungsgericht (federalny trybunał konstytucyjny). Przyznanie pomocy prawnej stanowi koniec końców środek pomocy społecznej, wywodzącej się z zasady państwa socjalnego i koniecznej dla poszanowania godności człowieka, co nie znajduje zastosowania do osób prawnych. Osoby prawne są sztucznymi tworami przybranymi w formę prawną dopuszczoną przez porządek prawny w pewnych celach. Ta forma prawna oferuje korzyści ekonomiczne wspólnikom spółki, w szczególności ograniczenie odpowiedzialności do majątku spółki. Z uwagi na powyższe osoba prawna musi posiadać wystarczający majątek. Stanowi on zarówno wymóg jej utworzenia, jak i dalszego istnienia. Z tego względu co do zasady osoba prawna może zostać uznana przez porządek prawny, jeżeli jest ona w stanie realizować swoje cele i zadania za pomocą własnych środków. Przepis

§ 116 pkt 2 ZPO uwzględnia zatem szczególną sytuację osób prawnych (zob. postanowienie Bundesverfassungsgericht z dnia 3 lipca 1973 r., sygn. 1 BvR 153/69).

25 Kammergericht zastanawia się jednakże, czy odmowa przyznania DEB pomocy prawnej umożliwiającej jej wszczęcie postępowania o stwierdzenie odpowiedzialności odszkodowawczej przeciwko państwu w związku z naruszeniem prawa Unii, może być niezgodna z zasadami tego prawa, w szczególności z zasadą skuteczności. Tego rodzaju odmowa bowiem zwyczajnie uniemożliwiłaby skarżącej w postępowaniu przed sądem krajowym wniesienie powództwa o stwierdzenie odpowiedzialności odszkodowawczej przeciwko państwu w związku z naruszeniem tego prawa. Tym samym uzyskanie odszkodowania stałoby się w praktyce niemożliwe lub co najmniej nadmiernie utrudnione. Fakt, że Trybunał wywodzi koncepcję odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa Unii z wymogu pełnej skuteczności norm tego prawa, i to w szczególności w celu ochrony praw jednostek (wyrok Trybunału z dnia 19 listopada 1991 r. w sprawach połączonych C-6/90 i C-9/90 Francovich i in., Rec. s. I-5357) przemawia również za taką interpretacją.

26 Mając na względzie te okoliczności, Kammergericht postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy mając na uwadze to, że państwa członkowskie nie mogą – poprzez krajowe uregulowanie przesłanek dotyczących odszkodowania oraz postępowania w przedmiocie stwierdzenia odpowiedzialności państwa za szkody spowodowane naruszeniem zobowiązań ciążących na nim na gruncie prawa [Unii] – uniemożliwić lub nadmiernie utrudnić uzyskania odszkodowania zgodnie z zasadami prawa wspólnotowego w zakresie odpowiedzialności państwa, istnieją względy, które przemawiają przeciwko uregulowaniu krajowemu, zgodnie z którym dochodzenie roszczenia przed sądem uzależnione jest od zapłaty zaliczki na pokrycie kosztów, a pomocy w zakresie kosztów postępowania nie można przyznać osobie prawnej, która nie może uiścić tej zaliczki?”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

27 Za pomocą swojego pytania sąd krajowy usiłuje ustalić, czy prawo Unii, a w szczególności zasadę skuteczności należy w kontekście postępowania w przedmiocie powództwa o stwierdzenie odpowiedzialności odszkodowawczej przeciwko państwu wniesionego na podstawie tego prawa, interpretować w ten sposób, że zasada ta stoi na przeszkodzie przepisom krajowym uzależniającym wniesienie powództwa od uiszczenia zaliczki na poczet kosztów sądowych i przewidującym, że pomoc prawna w tym zakresie nie może być udzielona osobie prawnej, nawet jeśli nie jest ona w stanie uiścić tej zaliczki.

28 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału dotyczącym zasady skuteczności ochrony sądowej zasady proceduralne postępowań służących zapewnieniu pełnej ochrony uprawnień, które jednostki wywodzą z prawa Unii, nie mogą uniemożliwiać w praktyce lub czynić nadmiernie utrudnionym wykonywanie uprawnień wynikających z porządku prawnego Unii (zob. w szczególności wyroki: z dnia 16 grudnia 1976 r. w sprawie 33/76 Rewe-Zentralfinanz i Rewe-Zentral, Rec. s. 1989, pkt 5; z dnia 13 marca 2007 r. w sprawie C-432/05 Unibet, Zb.Orz. s. I-2271, pkt 43; z dnia 15 kwietnia 2008 r. w sprawie C-268/06 Impact, Zb.Orz. s. I-2483, pkt 46). Sąd krajowy usiłuje co do zasady ustalić, czy fakt, że osoba prawna nie może skorzystać z pomocy prawnej, w praktyce uniemożliwia wykonywanie jej uprawnień w tym sensie, że osoba ta nie będzie mogła skorzystać ze swego prawa do sądu, ponieważ nie jest ona w stanie pokryć kosztów sądowych i uzyskać reprezentację adwokata.

29 Przedstawione pytanie dotyczy zatem prawa osoby prawnej do skutecznego dostępu do sądu, a zatem w kontekście prawa Unii, zasady skutecznej ochrony sądowej. Zasada ta stanowi ogólną zasadę prawa Unii, wynikającą ze wspólnej tradycji konstytucyjnej państw członkowskich, chronioną na mocy art. 6 i 13 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej „EKPC") (wyroki z dnia 15 maja 1986 r. w sprawie 222/84 Johnston, Rec. s. 1651, pkt 18, 19; z dnia 15 października 1987 r. w sprawie 222/86 Heylens i in., Rec. s. 4097, pkt 14; z dnia 27 listopada 2001 r. w sprawie C-424/99

Komisja przeciwko Austrii, Rec. s. I-9285, pkt 45; z dnia 25 lipca 2002 r. w sprawie C-50/00 P Unión de Pequeños Agricultores przeciwko Radzie, Rec. s. I-6677, pkt 39; z dnia 19 czerwca 2003 r. w sprawie C-467/01 Eribrand Rec. s. I-6471, pkt 61; ww. wyrok w sprawie Unibet, pkt 37).

30 Jeśli chodzi o prawa podstawowe, należy uwzględnić Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej, która od wejścia w życie traktatu z Lizbony zgodnie z art. 6 ust. 1 akapit pierwszy TUE „ma taką samą moc prawną jak traktaty". Zgodnie z art. 51 ust. 1 tej karty jej postanowienia znajdują zastosowanie do państw członkowskich wyłącznie w zakresie, w jakim stosują one prawo Unii.

31 W tym względzie art. 47 akapit pierwszy karty przewiduje, że każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w tym artykule. Zgodnie z art. 47 akapit drugi każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. W art. 47 akapit trzeci karta przewiduje w szczególności, że pomoc prawna jest dostępna dla tych osób, które nie posiadają wystarczających środków, jeśli jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

32 Zgodnie z wyjaśnieniami do tego postanowienia, które na mocy art. 6 ust. 1 akapit trzeci TUE i art. 52 ust. 7 karty winny być uwzględnione przy dokonywaniu jej wykładni, art. 47 akapit drugi karty odpowiada art. 6 ust. 1 EKPC.

33 Biorąc to pod uwagę, należy przeformułować postawione pytanie w ten sposób, że dotyczy ono wykładni zasady skutecznej ochrony sądowej, takiej jak przewidziana

w art. 47 karty, w celu zbadania, czy w kontekście postępowania w przedmiocie powództwa o stwierdzenie odpowiedzialności odszkodowawczej przeciwko państwu, wniesionego na podstawie prawa Unii, przepis ten stoi na przeszkodzie przepisom prawa krajowego uzależniającym wniesienie powództwa od uiszczenia zaliczki na poczet kosztów sądowych oraz wykluczającym udzielenie pomocy prawnej osobie prawnej.

34 Z § 122 ust. 1 ZPO wynika, że pomoc prawna może obejmować zarówno koszty sądowe, jak również wierzytelności z tytułu wynagrodzenia adwokatów. Jako że sąd krajowy nie uściślił, czy pytanie prejudycjalne dotyczy wyłącznie zaliczki na poczet kosztów sądowych, należy rozpatrzyć oba aspekty.

35 Jeżeli chodzi o kartę, to art. 52 ust. 3 karty określa, że w zakresie, w jakim zawiera ona prawa, które odpowiadają prawom zagwarantowanym w EKPC, ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję. Zgodnie z wyjaśnieniami do tego postanowienia znaczenie i zakres przyznanych praw jest określony nie tyko przez tekst EKPC, ale także przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Artykuł 52 ust. 3 zdanie drugie karty przewiduje, że art. 52 ust. 3 zdanie pierwsze nie stanowi przeszkody, aby prawo Unii przyznawało szerszą ochronę (zob. podobnie wyrok z dnia 5 października 2010 r. w sprawie C-400/10 PPU McB., Zb.Orz. s. I-8965, pkt 53).

36 Jeśli chodzi w szczególności o art. 47 ust. 3 karty, to akapit ostatni wyjaśnień do art. 47 wspomina wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 października 1979 r. w sprawie Airey przeciwko Irlandii, seria A, nr 32, s. 11, zgodnie z którym pomoc prawna należy się w przypadkach, w których jej brak uczyniłby nieskuteczną gwarancję skutecznego środka prawnego. Nie zostało jakkolwiek uściślone, czy tego rodzaju pomoc należy się osobom prawnym, ani jakich kosztów ona dotyczy.

37 Należy dokonać wykładni tego postanowienia zgodnie z jego systematyką, w świetle innych tekstów prawa Unii, praw państw członkowskich oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

38 Zgodnie z treścią uwag złożonych na piśmie przez Komisję Wspólnot Europejskich „osoba", pojęcie użyte w dwóch pierwszych zdaniach art. 47 karty, może odnosić się do jednostek, ale z czysto językowego punktu widzenia nie wyklucza osób prawnych.

39 Należy stwierdzić w tym względzie, że o ile wyjaśnienia do karty nie precyzują tej kwestii, użycie słowa „Person" [osoba] w niemieckiej wersji językowej wspomnianego wyżej art. 47, w odróżnieniu od słowa „Mensch" [człowiek] użytego w licznych innych postanowieniach, dla przykładu w art. 1, 2, 3, 6, 29, 34 i 35 karty, może wskazywać, że osoby prawne nie są wyłączone z zakresu stosowania art. 47.

40 Poza tym prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem przewidziane w art. 47 karty zostało umieszczone w tytule VI karty, dotyczącym wymiaru sprawiedliwości, w którym uregulowane zostały inne zasady proceduralne, znajdujące zastosowanie tak do osób fizycznych, jak i prawnych.

41 Fakt, że prawo do skorzystania z pomocy prawnej nie znajduje się w tytule IV karty dotyczącym solidarności, wskazuje, że prawo to nie zostało pomyślane przede wszystkim jako forma pomocy społecznej, jak to wydaje się być w prawie niemieckim, na który to społeczny czynnik powołuje się rząd niemiecki w celu poparcia tezy, iż pomoc ta winna być ograniczona do osób fizycznych.

42 Tym samym włączenie postanowienia dotyczącego udzielenia pomocy prawnej do postanowienia karty dotyczącego prawa do skutecznego środka prawnego wskazuje, że punktem wyjścia oceny konieczności przyznania tej pomocy są prawa danej osoby, której prawa i wolności gwarantowane prawem Unii zostały naruszone, a nie ogólny interes społeczny, nawet jeśli może on być jednym z czynników oceny konieczności udzielenia pomocy.

43 Jeśli chodzi o inne teksty prawa Unii, na które powołują się strony w postępowaniu przed sądem krajowym, jak również państwa członkowskie, które złożyły uwagi na piśmie, oraz Komisja, w szczególności dyrektywę 2003/8, regulaminy postępowania przed Sądem oraz Sądem do spraw Służby Publicznej nie przewidują udzielania pomocy prawnej osobom prawnym. Nie można jednak wywodzić stąd wniosku natury ogólnej, jako że z jednej strony z zakresu stosowania dyrektywy, a z drugiej strony z kompetencji Sądu i Sądu do spraw Służby Publicznej wynika, że teksty te odnoszą się do szczególnych rodzajów sporów.

44 Jak wskazał rzecznik generalny w pkt 76–80 swojej opinii, analiza systemów prawnych państw członkowskich uwypukla brak prawdziwie wspólnych dla państw członkowskich zasad dotyczących udzielania pomocy prawnej osobom prawnym. Natomiast w pkt 80 tej opinii rzecznik generalny wskazał również, że w praktyce państw członkowskich, które dopuszczają udzielanie pomocy prawnej osobom prawnym, istnieje rozróżnienie między osobami prawnymi utworzonymi w celach zarobkowych i osobami prawnymi utworzonymi w celach niezarobkowych.

45 Analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wskazuje, że wielokrotnie sąd ten przypomniał, że prawo dostępu do sądu stanowi nieodłączny element prawa do rzetelnego procesu ustanowionego w art. 6 ust. 1 EKPC (zob. w szczególności wyrok ETPC z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie McVicar przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, *Recueil des arrêts et décisions*, 2002-III, § 46). W tym zakresie jest

istotne, by powód miał możliwości skutecznie poprowadzić swą sprawę przed sądem (wyrok ETPC z dnia 15 lutego 2005 r. w sprawie Steel i Morris przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 59). Niemniej jednak prawo dostępu do sądu nie jest prawem absolutnym.

46 Orzekając w przedmiocie pomocy prawnej w formie reprezentacji przez adwokata, Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł, że ocena, czy udzielenie pomocy prawnej jest konieczne dla zapewnienia rzetelnego postępowania, winna być dokonana w oparciu o fakty i szczególne okoliczności każdej sprawy, zależna w szczególności od znaczenia, jakie sprawa przedstawia dla powoda, złożoności przepisów materialnych i proceduralnych mających zastosowanie w sprawie, jak również od umiejętności powoda w zakresie skutecznego poprowadzenia sprawy (ww. wyroki ETPC: w sprawie Airey przeciwko Irlandii, § 26; w sprawie McVicar przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, §§ 48, 49; wyrok ETPC z dnia 16 lipca 2002 r. w sprawie P., C. i S. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, *Recueil des arrêts et décisions*, 2002-VI, § 91, jak również ww. wyrok w sprawie Steel i Morris przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 61). Okolicznością, która może zostać uwzględniona, jest również sytuacja finansowa powoda oraz jego szanse na wygranie sprawy (ww. wyrok ETPC w sprawie Steel i Morris przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 62).

47 Odnosząc się do pomocy prawnej w postaci zwolnienia z kosztów postępowania lub cautio judicatum solvi przed wytoczeniem powództwa do sądu, Europejski Trybunał Praw Człowieka zbadał również ogół okoliczności w celu ustalenia, czy ograniczenia w prawie dostępu do sądu nie naruszały prawa w jego istocie, czy miały one cel zgodny z prawem oraz czy istniał rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy stosowanymi środkami a zamierzonym celem (zob. podobnie wyroki ETPC: z dnia 13 lipca 1995 r. w sprawie Tolstoy-Miloslavsky przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, seria A, nr 316-B, §§ 59–67; z dnia 19 czerwca 2001 r. w sprawie Kreuz przeciwko Polsce, *Recueil des arrêts et décisions*, 2001-VI, §§ 54, 55).

48 Z orzeczeń tych wynika, że pomoc prawna może dotyczyć tak reprezentacji przez adwokata, jak również zwolnienia z kosztów postępowania.

49 Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł ponadto, że jeśli można ustanowić procedurę selekcji spraw w celu sprawdzenia, czy pomoc prawna może być udzielona, procedura ta nie powinna funkcjonować w sposób arbitralny (zob. podobnie wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie Del Sol przeciwko Francji, § 26; orzeczenie z dnia 29 września 2009 r. w sprawie Pucasu przeciwko Niemcom, s. 6, akapit ostatni; wyrok z dnia 14 października 2010 r. w sprawie Pedro Ramos przeciwko Szwajcarii, § 49).

50 Trybunał ten miał okazję rozpatrywać sprawę, w której spółka prawa handlowego ubiegała się o przyznanie pomocy prawnej w sytuacji, gdy prawo francuskie przewiduje taką pomoc wyłącznie dla osób fizycznych, a tytułem wyjątku dla osób prawnych z siedzibą we Francji prowadzących działalność w celu niezarobkowym i niedysponujących wystarczającymi środkami. Trybunał uznał, że różnica w traktowaniu pomiędzy spółkami prawa handlowego z jednej strony a osobami fizycznymi i osobami prawnymi prowadzącymi działalność w celu niezarobkowym z drugiej strony jest oparta na obiektywnym i racjonalnym uzasadnieniu, które wynika z reżimu podatkowego pomocy prawnej, który przewiduje możliwość odpisania całości kosztów postępowania od podstawy opodatkowania, a w razie braku dochodów przeniesienia zobowiązania na następny rok podatkowy (orzeczenie ETPC z dnia 26 sierpnia 2008 r. w sprawie VP Diffusion Sarl przeciwko Francji, s. 4, 5, 7).

51 Podobnie w odniesieniu do wspólnoty dzierżawców gminnych terenów rolnych ubiegającej się o przyznanie pomocy prawnej w postępowaniu w przedmiocie powództwa rewindykacyjnego dotyczącego nieruchomości Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że należy wziąć pod uwagę fakt, iż środki przeznaczone przez stowarzyszenia i spółki prawa cywilnego na ich reprezentację w procesie sądowym pochodzą ze środków dobrowolnych, zatwierdzonych i wpłaconych przez ich członków, oraz podkreślił, że wniosek dotyczył interwencji w postępowaniu dotyczącym własności nieruchomości, którego wynik dotyczyłby wyłącznie członków tej wspólnoty (orzeczenie ETPC z dnia 24 listopada 2009 r. w sprawie CMVMC O'Limo przeciwko Hiszpanii, pkt 26). Trybunał orzekł, że odmowa udzielenia nieodpłatnej pomocy prawnej tej wspólnocie nie naruszyła nawet w swej istocie jej prawa dostępu do sądu.

52 Z analizy przytoczonego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że udzielenie pomocy prawnej osobom prawnym nie jest co do zasady wyłączone, lecz że musi podlegać ocenie w świetle znajdujących zastosowanie przepisów oraz sytuacji danej spółki.

53 Pod uwagę można wziąć przedmiot sporu, a w szczególności jego znaczenie gospodarcze.

54 Badając możliwości finansowe powoda, będącego osobą prawną, można wziąć pod uwagę formę spółki kapitałową lub osobową, o ograniczonej odpowiedzialności lub nie, możliwości finansowe jej akcjonariuszy, przedmiot działalności spółki, szczególne zasady jej tworzenia, a w szczególności stosunek pomiędzy przyznanymi jej środkami a planowaną działalnością.

55 W swych uwagach Urząd Nadzoru EFTA podnosi, że zgodnie z prawem niemieckim spółka nigdy nie spełnia przesłanek uzyskania pomocy prawnej, w sytuacji gdy nie zdołała prawdziwie zaistnieć, zatrudnić pracowników i stworzyć infrastrukturę. Przesłanka ta co więcej może dotyczyć w szczególności wnioskujących o udzielenie tego rodzaju pomocy powołujących się na prawa wynikające z prawa Unii, a w szczególności swobodę podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej lub dostęp do określonego rynku w państwie członkowskim.

56 Należy zwrócić uwagę, że sądy krajowe winny uwzględnić tego rodzaju czynnik. Do nich należy jednak poszukiwanie właściwej równowagi w celu zapewnienia dostępu do sądów powodów wywodzących swe prawa z prawa Unii, nie faworyzując ich jednak w stosunku do innych powodów. W tym względzie sąd krajowy i rząd niemiecki wskazali, że „interes ogólny", jako pojęcie prawne, może, zgodnie z orzecznictwem

Bundesgerichtshof, ujmować każdy możliwy rodzaj interesu ogólnego przemawiający na korzyść osoby prawnej.

57 DEB podkreśliła ponadto na rozprawie podwójną rolę Republiki Federalnej Niemiec w sprawie w postępowaniu przed sądem krajowym. To państwo członkowskie nie tylko spowodowało szkodę, którą poniosła skarżąca w postępowaniu przed sądem krajowym, ale jest również gwarantem skutecznej ochrony sądowej.

58 Należy niemniej jednak wskazać, że prawo Unii nie stoi na przeszkodzie temu, aby państwo członkowskie pełniło jednocześnie rolę prawodawcy, administratora i sędziego, o ile wszystkie te funkcje wykonuje z poszanowaniem zasady rozdzielności władz, charakteryzującej funkcjonowanie państwa prawa. Nie stwierdzono, by nie miało to miejsca w przypadku państwa będącego stroną w sporze w postępowaniu przed sądem krajowym.

59 Mając na względzie ogół rozważań, na przedłożone pytanie należy odpowiedzieć, że zasadę skutecznej ochrony sądowej ustanowioną w art. 47 karty, należy interpretować w ten sposób, iż nie jest wykluczone, by powoływały się na nią osoby prawne, oraz że pomoc przyznana na podstawie tej zasady może w szczególności obejmować zwolnienie z uiszczenia zaliczki na poczet kosztów postępowania lub reprezentacji przez adwokata.

60 Do sądu krajowego należy natomiast zbadanie, czy przesłanki udzielenia pomocy prawnej stanowią ograniczenie prawa dostępu do sądu, naruszające to prawo w jego istocie, czy ich cel jest zgodny z prawem i czy istnieje rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy stosowanymi środkami a zamierzonym celem.

61 W ramach takiej oceny sąd krajowy może uwzględnić przedmiot sporu, racjonalne szanse wygrania sprawy przez powoda, znaczenie, jakie sprawa ma dla powoda, złożoność przepisów materialnych i proceduralnych mających zastosowanie w sprawie, jak również możliwości skutecznego poprowadzenia sprawy przez powoda. W celu dokonania oceny proporcjonalności sąd krajowy może również uwzględnić wysokość zaliczki na poczet kosztów postępowania oraz może ocenić, czy stanowią one przeszkodę w ewentualnym dostępie do wymiaru sprawiedliwości.

62 Odnosząc się konkretnie do osób prawnych, sąd krajowy może uwzględnić ich sytuację. Może zatem wziąć w szczególności pod uwagę formę i zarobkowy lub niezarobkowy charakter działalności danej osoby prawnej, jak również możliwości finansowe jej wspólników lub akcjonariuszy oraz możliwość uzyskania przez nich kwot koniecznych dla wytoczenia powództwa.

W przedmiocie kosztów

63 Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (druga izba) orzeka, co następuje:

Zasadę skutecznej ochrony sądowej ustanowioną w art. 47 karty praw podstawowych Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, iż nie jest

wykluczone, by powoływały się na nią osoby prawne, oraz że pomoc przyznana na podstawie tej zasady może w szczególności obejmować zwolnienie z uiszczenia zaliczki na poczet kosztów postępowania lub reprezentacji przez adwokata.

Do sądu krajowego należy natomiast zbadanie, czy przesłanki udzielenia pomocy prawnej stanowią ograniczenie prawa dostępu do sądu, naruszające to prawo w jego istocie, czy ich cel jest zgodny z prawem i czy istnieje rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy stosowanymi środkami a zamierzonym celem.

W ramach takiej oceny sąd krajowy może uwzględnić przedmiot sporu, racjonalne szanse wygrania sprawy przez powoda, znaczenie, jakie sprawa ma dla powoda, złożoność przepisów materialnych i proceduralnych mających zastosowanie w sprawie, jak również możliwości skutecznego poprowadzenia sprawy przez powoda. W celu dokonania oceny proporcjonalności sąd krajowy może również uwzględnić wysokość zaliczki na poczet kosztów postępowania oraz może ocenić, czy stanowią one przeszkodę w ewentualnym dostępie do wymiaru sprawiedliwości.

Odnosząc się konkretnie do osób prawnych, sąd krajowy może uwzględnić ich sytuację. Może zatem wziąć w szczególności pod uwagę formę i zarobkowy lub niezarobkowy charakter działalności danej osoby prawnej, jak również możliwości finansowe jej wspólników lub akcjonariuszy oraz możliwość uzyskania przez nich kwot koniecznych dla wytoczenia powództwa.

Podpisy